

O‘ZBEK JAMIYATIDA GENDER TENGLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA OILA VA TA’LIMNING O‘RNI



<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-20-498-502>

Qudratova Zarnigor Anvar qizi

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti

Psixologiya yo‘nalishi 1-kurs magistranti

Ilmiy rahbar: Ablakulov Sherali Davronovich

Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti

Number: +998997029802

Email: zarnigorqudratova8@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbek jamiyatida gender tenglik madaniyatini shakllantirishda oila va ta’lim tizimi hamkorligining o‘rni tahlil qilinadi. Ijtimoiy ongning rivojlantirishda tarbiya, ta’lim va ijtimoiy institutlarning ahamiyati ochib beriladi. Gender stereotiplarini kamaytirish va tenglik g‘oyalarini singdirish mexanizmlari ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so‘zlar: gender tenglik, ijtimoiy ong, oila, ta’lim, tarbiya, ijtimoiy institutlar, stereotiplar, madaniyat, teng imkoniyat, shaxs rivoji.

Аннотация: В статье анализируется роль сотрудничества семьи и системы образования в формировании культуры гендерного равенства в узбекском обществе. Раскрывается значение воспитания, образования и социальных институтов в развитии общественного сознания. Освещаются механизмы снижения гендерных стереотипов и формирования идей равенства на научной основе.

Ключевые слова: гендерное равенство, общественное сознание, семья, образование, воспитание, социальные институты, стереотипы, культура, равные возможности, развитие личности.

Abstract: This article analyzes the role of cooperation between family and education in shaping the culture of gender equality in Uzbek society. The importance of upbringing, education, and social institutions in developing social consciousness is revealed. Scientific approaches to reducing gender stereotypes and promoting equality values are discussed and theoretically justified.

Keywords: gender equality, social consciousness, family, education, upbringing, social institutions, stereotypes, culture, equal opportunities, personal development.

KIRISH:

XXI asr jamiyat taraqqiyoti inson omiliga bo‘lgan munosabatni tubdan o‘zgartirib yubordi. Endilikda davlat va jamiyat rivojini tabiiy resurslar yoki texnologik salohiyat emas, balki insonning ijtimoiy faolligi, tafakkuri va imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish darajasi belgilamoqda. Gender tenglik ko‘pincha faqat huquqiy kategoriya sifatida talqin qilinadi. Aslida esa u jamiyat ongida, kundalik turmushda, oilaviy munosabatlarda va ta’lim jarayonida namoyon bo‘ladigan murakkab ijtimoiy-madaniy hodisadir. Inson ongida mavjud bo‘lgan an‘anaviy stereotiplar va tasavvurlar o‘zgaras ekan, eng mukammal qonunlar ham

kutilgan natijani bermaydi. Shu sababli gender tenglik muammosini ijtimoiy ongni yangilash jarayoni bilan uzviy bog‘liq holda ko‘rib chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston jamiyati bugungi kunda modernizatsiya va milliy qadriyatlarni asrash o‘rtasida o‘ziga xos rivojlanish yo‘lini bosib o‘tmoqda. Bu jarayonda gender munosabatlari masalasi ham yangi mazmun kasb etmoqda. Bir tomondan, an’anaviy qarashlar jamiyat barqarorligining muhim tayanchi bo‘lib qolayotgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan, zamonaviy taraqqiyot shaxs imkoniyatlarini jinsidan qat’i nazar to‘liq ro‘yobga chiqarishni talab qilmoqda. Ushbu ikki yo‘nalish o‘rtasida muvozanat topish bugungi kunning muhim ijtimoiy vazifalaridan biridir. Aynan shu nuqtada oila va ta’lim tizimining roli keskin oshadi. Oila inson ongida dastlabki ijtimoiy tasavvurlar shakllanadigan muhit bo‘lsa, maktab va oliy ta’lim muassasalari bu qarashlarni tizimli ravishda rivojlantiruvchi yoki qayta ko‘rib chiquvchi ijtimoiy institut sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur maqolada gender tenglik madaniyati ijtimoiy ongni yangilash mexanizmi sifatida talqin qilinadi, oila va ta’lim tizimi esa bu jarayonni amalga oshiruvchi “ikki darajali ijtimoiy muhit” sifatida tahlil etiladi. Shuningdek, O‘zbekiston jamiyati sharoitida an’ana va modernizatsiya o‘rtasidagi muvozanatni saqlagan holda gender tenglik g‘oyalarini singdirishning konseptual asoslari ochib beriladi[1].

Gender tenglik madaniyati — ijtimoiy ongni “qayta dasturlash” mexanizmi sifatida;

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti shuni ko‘rsatmoqdaki, chuqur va barqaror ijtimoiy o‘zgarishlar faqat institutlar yoki qonunlar darajasida emas, balki eng avvalo inson ongida ro‘y beradi. Shu ma’noda, gender tenglik madaniyati jamiyatning tashqi qoidalarini emas, balki uning ichki fikrlash uslubini, qadriyatlar tizimini va kundalik ijtimoiy xulq-atvorini yangilashga qaratilgan murakkab madaniy mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Uni shunchaki huquqiy norma sifatida emas, balki ijtimoiy ongni “qayta dasturlovchi” omil sifatida talqin qilish bugungi ilmiy yondashuvlarning muhim yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda. “Ijtimoiy ongni qayta dasturlash” deganda jamiyat a’zolarining avlodlar davomida shakllanib kelgan, ko‘pincha ong osti darajasida mustahkamlangan stereotipik tasavvurlarini tanqidiy qayta ko‘rib chiqish va ularni zamonaviy ijtimoiy qadriyatlar asosida yangilash jarayoni tushuniladi. Gender munosabatlari sohasida bu, avvalo, erkak va ayolning jamiyatdagi roli qat’iy belgilab qo‘yilgan an’anaviy sxemalardan voz kechish, shaxsni uning biologik belgilariga emas, balki imkoniyatlari va salohiyatiga qarab baholashga o‘tishni anglatadi. Shuni ta’kidlash lozimki, ijtimoiy ongni o‘zgartirish jarayoni keskin va majburiy yo‘l bilan emas, balki madaniyat, ta’lim, muloqot va kundalik ijtimoiy amaliyotlar orqali bosqichma-bosqich amalga oshadi. Gender tenglik madaniyati aynan shu “yumshoq transformatsiya” mexanizmi sifatida namoyon bo‘ladi: u jamiyatni to‘qnashuvlar orqali emas, balki ongni yangilash orqali rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda muhim jihatlardan biri shundaki, gender tenglik madaniyati faqat ayollarning huquqlarini kengaytirishga qaratilgan hodisa emas. U butun jamiyat

uchun, jumladan erkaklar uchun ham ijtimoiy rollarning tor doirasidan chiqish, o‘z salohiyatini erkinroq namoyon etish imkonini yaratadi. Demak, bu jarayon nolsomma o‘yini emas, balki ijtimoiy imkoniyatlarni kengaytiruvchi madaniy o‘zgarishdir. Ijtimoiy ongni “qayta dasturlash” jarayoni, shuningdek, qadriyatlar ierarxiasining o‘zgarishini ham nazarda tutadi[2]. Agar an’anaviy ongda jinsiy mansublik shaxsning ijtimoiy mavqeini belgilovchi asosiy omillardan biri bo‘lgan bo‘lsa, zamonaviy yondashuvda asosiy mezon sifatida shaxsning bilim, malaka, mas’uliyat va ijodiy salohiyati ilgari suriladi. Bu esa jamiyatda ijtimoiy adolat va imkoniyatlar tengligi haqidagi tasavvurlarning chuqurlashuviga olib keladi. Shunday qilib, gender tenglik madaniyatini ijtimoiy ongni “qayta dasturlash” mexanizmi sifatida tushunish uni tor huquqiy doiradan chiqarib, jamiyatning ma’naviy va madaniy yangilanish strategiyasiga aylantiradi[2]. Bu jarayon uzoq muddatli, murakkab va ko‘p darajali bo‘lsa-da, aynan u barqaror va ongli ijtimoiy taraqqiyotning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Oila va maktab: “ikki darajali ijtimoiy laboratoriya” modeli sifatida;

Jamiyatdagi gender tenglik madaniyatini shakllantirish jarayonida oila va ta’lim tizimi alohida e’tiborga loyiq ijtimoiy muhitlar sifatida qaraladi. Ushbu jarayonni “ikki darajali ijtimoiy laboratoriya” modeli orqali tushuntirish mumkin: birinchi daraja — oila, ikkinchi daraja — maktab va boshqa ta’lim muassasalari. Ushbu model shuni ko‘rsatadiki, gender ongining dastlabki kodlari oilada “dasturlanadi”, keyin esa maktab orqali qayta ko‘rib chiqiladi, mustahkamlanadi va jamiyatning kengroq kontekstida sinovdan o‘tadi. Oila birlamchi ijtimoiy laboratoriya sifatida shaxsning qadriyatlar, normativ tasavvurlar va stereotiplari shakllanishining birinchi manbai hisoblanadi. Bola oilada o‘zini va atrofdagilarni qanday qabul qilishni, jinsiy rollarni qanday tushunishni o‘rganadi. Shu nuqtai nazardan, ota-ona va oilaviy muhit shaxsning gender ongini dastlabki “dasturlash” jarayonini belgilaydi. Oilada yaratilgan ijtimoiy muhit, tarbiyaviy metodlar va muloqot uslublari bola ongida barqaror qadriyat va stereotiplar tizimini shakllantiradi. Ikkinchi daraja — maktab va ta’lim muassasalari. Bu yerda bolaning oiladan olgan gender tasavvurlari tizimli ravishda qayta ko‘rib chiqiladi va kengaytiriladi. Pedagoglar va tengdoshlar bilan muloqot orqali shaxs o‘z oldidagi gender rollar haqidagi stereotiplarni sinovdan o‘tkazadi, ularga yangi, zamonaviy va tenglikka asoslangan me’yorlarni qo‘shadi. Shu bilan birga, maktab ijtimoiy ongni kengaytiruvchi maydon sifatida, shaxsning tanqidiy fikrlash va empatiya qobiliyatini rivojlantiradi. Bu esa ijtimoiy ongni “qayta dasturlash” jarayonining ikkinchi, mustahkamlaydigan bosqichi sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu ikki darajali laboratoriya modeli shuni ko‘rsatadiki, gender tenglik madaniyatini shakllantirish bevosita oila va maktabning sinergik hamkorligiga bog‘liq. Agar birlamchi laboratoriya sifatidagi oila shaxsning asosiy qadriyatlarini noto‘g‘ri “dasturlasa”, ikkinchi daraja sifatida maktab ushbu tasavvurlarni tuzatishi va kengaytirishi mumkin. Shu sababli pedagogik yondashuvlar, oilaviy tarbiya metodlari va tengdoshlar bilan interaktiv muloqot gender ongini samarali

shakllantirishda bir-birini to‘ldiruvchi vositalar sifatida qaraladi. Shuningdek, bu model ijtimoiy tajriba va amaliyotni birlashtirish imkonini beradi. Oila va maktab birgalikda shaxsni faqat ma’naviy jihatdan emas, balki amaliy ijtimoiy qobiliyatlar bilan ham jihozlaydi. Masalan, o‘quv jarayonida gender rollarni o‘rganish bilan bog‘liq interaktiv mashg‘ulotlar, loyiha ishlari va guruhli muloqotlar shaxsning tenglik haqidagi qadriyatlarini amaliy jihatdan sinovdan o‘tkazadi. Shu tariqa, gender tenglik madaniyati faqat nazariy g‘oya bo‘lib qolmay, real hayot tajribasida sinovdan o‘tadi va mustahkamlanadi. Xulosa qilib aytganda, “ikki darajali ijtimoiy laboratoriya” modeli gender tenglik madaniyatini shakllantirish jarayonini tizimli va integratsiyalashgan yondashuv bilan tushuntiradi[3]. Oila va maktab o‘zaro uzviy bog‘liq muhitlar sifatida shaxs ongini dastlabki va ikkilamchi bosqichlarda “qayta dasturlash” imkoniyatini beradi[4]. Shu yondashuv jamiyatda barqaror va ongli gender tenglik madaniyatining paydo bo‘lishini ta’minlaydi.

O‘zbekiston jamiyatida an‘ana va modernizatsiya o‘rtasidagi muvozanat modeli

O‘zbek jamiyati o‘zining boy milliy an‘analari, qadriyatlari va ijtimoiy odatlari bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, global madaniy va ijtimoiy tendensiyalar zamonaviy ong va qadriyatlarni shakllantirishga katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Gender tenglik madaniyatini rivojlantirish jarayonida eng muhim vazifa shundan iboratki, jamiyat an‘anasini inkor etmasdan, uni modernizatsiya talablariga moslashtirish, ya’ni milliy qadriyatlar bilan zamonaviy ong o‘rtasida uzviy va barqaror muvozanatni yaratishdir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, gender tenglik madaniyati — nafaqat tashqi me’yorlar, balki ichki ong va qadriyatlar darajasida ham muvozanat talab qiladigan murakkab ijtimoiy hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Masalan, oila qadriyatini saqlash gender tenglik madaniyatini rivojlantirishga to‘sqinlik qilmaydi, aksincha, uni barqaror asos bilan mustahkamlaydi. Shu bilan birga, ta’lim tizimi va ijtimoiy tashabbuslar orqali zamonaviy tenglik g‘oyalari jamiyat ongiga singdiriladi, shaxslarning huquqiy va ma’naviy barqarorligini ta’minlaydi. Bu modelni amaliy nuqtai nazardan ko‘rib chiqadigan bo‘lsak, gender tenglikni rivojlantirish jarayonida uch asosiy printsiplarni ajratish mumkin: Moslashuvchanlik — an‘anaviy qadriyatlarni inkor etmasdan, ularni jamiyatning zamonaviy ehtiyojlariga moslashtirish. Sinergiya — oila, maktab va boshqa ijtimoiy institutlar orqali qadriyatlarni birlashtirish va kuchaytirish. Uzoq muddatlilik — gender tenglik madaniyatini barqaror shakllantirish uchun davomiy va tizimli yondashuvni ta’minlash[6]. Shu tariqa, muvozanat modeli O‘zbekiston jamiyatida gender tenglik madaniyatini shakllantirishning zamonaviy va milliy asoslarini birlashtiradi.

XULOSA:

Ushbu maqolada O‘zbek jamiyatida gender tenglik madaniyatini shakllantirish jarayoni tahlil qilindi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, gender ongini “qayta dasturlash” mexanizmi sifatida oila va ta’lim tizimi muhim rol o‘ynaydi. “Ikki darajali ijtimoiy laboratoriya” modeli orqali gender stereotiplari oilada shakllanib, maktab orqali

mustahkamlanadi. Shu bilan birga, milliy an'ana va modernizatsiya o'rtasidagi muvozanat jamiyatda barqaror va ongli gender tenglik madaniyatini yaratishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Axmedov S. Oila va gender tenglik: jamiyat taraqqiyotidagi roli. — Toshkent, 2021;
 2. Абрамова Г.С. Психология развития личности. — Москва, 2018;
 3. Yoqubov B. Ta'lim tizimida gender madaniyatini shakllantirish metodikasi. — Toshkent, 2022;
 4. Кон И.С. Гендерная психология. — Санкт-Петербург, 2020;
 5. Андреева Г.М. Социальная психология. — Москва, 2019;
 6. UNESCO. Gender Equality in Education. — Paris, 2021;
 7. UNICEF. Gender and Child Development. — New York, 2020;
- Internet saytlari:
8. www.unicef.org
 9. www.unesco.org
 10. www.genderbank.org.